

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2015

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na tipheji ta 19.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**A1: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****N'wini wanga – M Malungana****2: Ndzi wa wena Tatana.**

Mutlhokovetseri u tirhisa risivinene ra munhu wa vumbirhi 'wena' na riviti 'Tatana' leri ri vulaka Xikwembu ku kombisa leswaku i n'wana wa Xikwembu hi ku hetiseka, a ku na un'wana loyi a nga wa yena.√√

7: Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi.

Mutlhokovetseri u tirhisa nsinya wa riendli 'chochovela' leri vulaka ku famba endhawini yo tlhuma u nga swi tivi leswaku u ya kwihi, leswi kombisaka leswaku swin'wana swihoxo u swi endla a nga swi voni na leswaku u le ku hoxeni.√√

8: Ndzi pfa ndzi tikuma etiveni ra mitwa ya lunya.

Mutlhokovetseri u tirhisa riviti 'mitwa' leyi loko yi tlhavile munhu a twaka ku vava. U tlhela a tirhisa rivitaswianakanyiwa 'lunya' ku kombisa mona no ka ku nga ri na ntwelavusiwana. Leswi swi humelerisa mhaka ya leswaku minkarhi yin'wana vutomi bya yena byi va byi rhendzeriwe hi makhombo na swiphiquo swo tika swinene.√√

10: Ko va vuvabyi bya xitshuketa.

Mutlhokovetseri u tirhisa riviti 'xitshuketa' leri vulaka ku humelela ka swilo hi xihatla munhu a nga swi rindzelangi. Hi endlelo leri mutlhokovetseri u hlamusela leswaku swihoxo leswi a swi endlaka swo n'wi juma, u swi endla a nga tiyimiselangi.√√

13: Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka.

Mutlhokovetseri u tirhisa riendli ro kayivela 'pfa' leri vulaka ku va munhu a endla swo karhi hi minkarhi yin'wana. U tlhela a tirhisa nsinya wa riendli 'vintluka' leri vulaka mati lama nga tengangiki. Hi endlelo leri mutlhokovetseri u hlamusela leswaku minkarhi yin'wana u hanya hi ndlela yo homboloka.√√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MINTILA LEYI BOXIWEKE**[10]****KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIMBANGU**A-E-I-O-U – JM Magaisa**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a kucetelaka mudyondzisi leswaku a nghenelela eka timhaka ta tipolitiki, kambe yena (mudyondzisi) a nga swi tsakeli/a nga pfumeli, u vula leswaku ntirho wa yena i ku dyondzisa vana exikolweni ntsena.√√ (2)
- 2.2 'Bvun'wala u hlantsweka nhlokonho'.√√/Ntila wa 6.√√ (2)
- 2.3 Mutlhokovetseri u tirhisa xifananiso ku vula leswaku mudyondzisi loyi na yena u fanele a tirhisa maendlelo ya ntlambya lowu loko wu vona khombo ehandle wu tihoxaka kunene ematini leswaku wu sirheleleka kona, kutani mudyondzisi a nga fanelangi a heta nkarhi hi ku ehleketa swo tala, u fanele ku nghena eka swa tipolitiki ku fana na van'wana lava ngheneke.√√ (2)
- 2.4 Loko munhu a ri na malanga ematihlweni a nga voni kahle. Ku sula malanga i ku va munhu a hlamba mahlo ya sala ya basile. Ntila lowu wu hlamusela leswaku mudyondzisi loyi a nga na vutivi hi tlhelo ra swa tipolitiki, loko a ta va a nghenelerile u ta va na vutivi lebyi faneleke.√√ (2)
- 2.5 Mukamberiwa u ta boxa mavonelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku swi kahle ku va a rhandza ntirho wa yena wa vudyondzisi, kambe i swa nkoka leswaku a va na vutivi byo karhi hi tlhelo ra swa tipolitiki leswaku a ta tiva leswi humeleleka laha tikweni.√√ (2)
- (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[10]**KUMBE****XIVUTISO XA 3: XIMBANGU****Xirilo – KJ Ngobeni**

- 3.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi wanuna loyi a hundzeke emisaveni, loyi ndyangu wa yena wu saleke na gome na nhlomulo, kambe nsati wa yena u lo rila swa nkarhinyana, loko timali ta nuna ta le ntirhweni ti huma u ti dya hi vusopfa a rhurhela edorobeni a tlhela a xava mimovha ya manyunyu.√√ (2)
- 3.2 'Rihlampfu' i rhavi leri khale a ri tirhisiwa ku biyelela no sirhelela muti. Khale a va tirhisa marhavi, ngopfu ya mitwa ku biyelela muti. Riencisi 'pfotlo', ri komba mpfumawulo lowu endliwaka hi nchumu wo karhi loko wu tshoveka, ngopfungopfu lowu nga oma. Kutani mutlhokovetseri u hlamusela leswaku nuna wa muti lowu a ku ri yena xisirhelelo ekaya ka yena u lovile.√√ (2)
- 3.3 Mutlhokovetseri u lava ku tsundzuxa vavasati lava va loveriweke hi vanuna va vona leswaku va tikhoma kahle loko vanuna va vona va lovile, na leswaku va tirhisa mali kahle.√√ (2)

- 3.4 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a zila nkarhi lowu ringaneleke na leswaku a hlayisa mali a ta kota ku kurisa vana va yena hi yona.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.5 'Mi ongola mbanga leyi pfempfaka ngati.'√√/Ntila wa 14.√√
'Mi bohelela phokolo ra mufelakazi.'√√/Ntila wa 15.√√
(Ntila wun'we ntsena.) (2)
- [10]**

KUMBE

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

A swi tshamisekanga – MM Marhanele

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi ku cinca ka swilo masiku lawa hi ndlela leyi nga amukelekiki. Ku cinca loku ku va kona eka tindhawu to hambanahambana.√√ (2)
- 4.2 'Nhloko ya muti-vito yi punyala hi ku punyisiwa.'√√/Ntila wa11.√√ (2)
- 4.3 Mutlhokovetseri u hlamusela ndlela leyi vatswari va nga ha twiwiki hayona hi vana va vona loko va va laya masiku lawa.√√ (2)
- 4.4 Ntila lowu wu hlamusela leswaku lomu swibedhlele vaongori a va na mhaka na vavabyi, va tiendlela leswi va swi lavaka swo hambana na ntirho wa vona.√√ (2)
- 4.5 Mukamberiwa u ta vula swin'wana na swin'wana. Xikombiso: Ndzi nga n'wi kombela leswaku a tihlanganisa na vadyondzisi va xifundzankulu xa ka hina a va khutaza no va tsundzuxa leswaku vumundzuku bya vadyondzi eswikolweni byi le mavokweni ya vona.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- [10]**

NA

A2: XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO (SWA BOHA LESWAKU MUKAMBERIWA A XI HLAMULA.)**XIVUTISO XA 5: XIKAMBELANTWISISO****Vukatimuni – JM Magaisa**

- 5.1 Xithhokovetselo lexi xi vulavula hi wansati/Vukatimuni loyi a nga tshikiwa hi nuna. U le ku khongoteriweni leswaku a amukela xiyimo hambiloko swi vava ku tshikiwa, hikuva hambiloko o endla yini na yini a ku nge cinci nchumu lexi ta endla leswaku nuna wa yena a tlhela a n'wi rhandza.√√ (2)
- 5.2 'Ra va helela lavo tala.√√/Ntila wa 4.√√ (2)
- 5.3 Nhlokomhaka ya xithhokovetselo i 'Vukatimuni', kasi na xona xithhokovetselo xi vulavula hi timhaka ta vukati laha munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena byi nga n'wi helela. Rito leri loko ri aviwa ri nga va xivutiso xa leswaku i vukati bya muxaka muni loko vanhu va tshikana.√√ (2)
- 5.4 Ntila lowu wu hlamusela leswaku hambiloko mutshikiwa (Vukatimuni) o ya a ya mangalela nuna wa yena hi ta ku tshikiwa ka yena, a xi kona xiyimo lexi xi nga sindzisaka nuna wa yena leswaku a tlhela a n'wi rhandza.√√ (2)
- 5.5 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta ya eka mhani wa murhandziwa wa mina ndzi ya kombela leswaku a ndzi kombelela ndzivalalelo.√√/A ndzi ta rhurha ndzi ya tshama ekule na murhandziwa wa mina leswaku ndzi ta horisa ku vava loku nga embilwini ya mina.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Nhlamuselo ya nhlokomhaka Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa TIMARAKA TA 7	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontlha yo hambanahambana; lama seketeriwake hi ku hetiseka hi xitlhokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xitlhokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xitlhokovetselo.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	-Xivumbeko xa nkhaqato. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo swo pfumala swihoxo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkhlukelano lowunene wa mavonelo. -Nkhulukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkhlukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.
MAAVELO YA TIMARAKA	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

XIVUTISO XA 6: XITSALWANA**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- Hlongwane i museketeri wa mininjhere Brooks efemeni ya Prestige Publications Enterprises (PPE) eGiyani, kambe a nga hanyi hi ndlela leyi varhangeri lavanene va hanyaka hi yona.√√√
- Ku vengana no xanisa vatirhikulobye kuve i murhangeri swi endla leswaku a nga ha xiximiwi entirhweni.√√√
- U vitana Nsatimuni loyi a nga mubasisi efemeni a ku i N'wa-Ripewu hi ku va a ale ku ya n'wi xavela swilayi swa xinkwa na sopo. Leswi swi endla leswaku Nsatimuni a rhuketela Hlongwane emahlweni ka vatirhikulobye.√√√
- U tshamela ku tshembisa vatirhikulobye leswaku u ta va hlongola entirhweni a rivala leswaku a nga na wona matimba yo endla tano.√√√
- Loko va ri ehodela na vaBriggs, Hlongwane u hembela Chavalala vunwa a vula leswaku u ta entirhweni a nwile ku ri hi ku hi yena a taka a nwile.√√√
- Hlongwane na vanghana va yena va luka xikungu xo yiva cheke entirhweni yo hakelela Chavalala xikweleti xa yena eka OK leswaku nandzu wo yiva wu ta dya Chavalala na Nyeleti, leswi a swi kombisi vurhangeri lebyinene.√√√
- Wa kaneta loko Chavalala a n'wi byela leswaku u n'wi nyikile papila ro kombisa ku lulamisa nhlengeletano ya van'wamabindzu eNkowankowa, loko a n'wi nyika papila ra vumbhoni wa pfumela leswaku u n'wi nyikile, kambe a nga kombeli ndzivalelo.√√√
- U ya eka n'anga ya yena Xingovenana ku ya lava murhi wa leswaku vatirhi lavan'wana va ta n'wi chava, na leswaku wu ta n'wi sirhelela entirhweni wa yena hambiloko swin'wana a nga swi fambisi kahle, na ku va wu ta kota ku n'wi ponisa loko swi ta va swi kumekile leswaku cheke yi yiviwile hi yena.√√√
- Hlongwane u hlangana nhloko, a tipfalela ehofisini ya yena, kutani a hluvula na swiambalo, leswi swi nga chicha xiyimo xa yena.√√√
- Emakumu u lahlekeriwa hi ntirho hikuva kun'we na vanghana va yena va khomiwile va ya pfaleriwa ekhotsweni.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 7: XIMBANGU**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 Swi le hofisini ya Mathebula eSummit *News/eGraphics Advertising*,[√] swi nyika Jerico (Clifford Nkuna) cheke leyi swi yi yiveke ePPE leswaku a fojara minsayino ehenhla ka yona.[√] (2)
- 7.2 U hlamusela leswaku loko Jerico (Clifford Nkuna) a fojara nsayino wa yena wu nga fani xidzi na wa yena.^{√√} (2)
- 7.3 Maria.[√]/B.[√] (1)
- 7.4 Wu vangwiwa hi Hlogwane loyi a yivaka cheke ehofisini ya yena (Nyeleti) leswaku nandzu wu ta dya yena (Nyeleti) leswaku a ta hlongoriwa entirhweni ku ta thoriwa Maria, xigangu xa Mathebula.^{√√} (2)
- 7.5 Hileswi a tivaka leswaku Hlongwane wo va museketeri wa mininjhere kambe matimba yo thola no hlongola vatirhi a nga na wona.[√]/Hileswi a lavaka ku tsakisa vathori va yena hikuva a a swi tiva leswaku va n'wi rhandza.[√]
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 7.6 Vito ra Nsatimuni i xivutiso lexi kombisaka ku va swi nga twisiseki leswaku i wansati wa njhani, hikuva vatirhikulobye va xisati a va titsongahata loko Hlongwane a va holovela, kambe yena a a hoxetelana na yena hi marito.^{√√} (2)
- 7.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A swi kahle, hikuva a swi le nawini ku fojara minsayino ya vanhu, naswona munhu a nga lahlekeriwa hi ntirho hikwalaho ka swona [√]
(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (1)
- 7.8 U yile ekhwatini/enhoveni.[√] (1)
- 7.9 Yi ve xikhovolelo hikuva hi ntiyiso a hi Chavalala loyi a a ta entirhweni a pyopyiwile, kambe hi yena Hlongwane.^{√√} (2)
- 7.10 Hlongwane a a chavisiwile hi norho wa yena, kutani a nga ha tivi timhaka ta yena. A a nga ha twisisi leswaku a nga va a fikile njhani eka ndhawu leyi.^{√√} (2)
- 7.11 Xivangelo xa ku karhateka ka yena i ku va a vonile Chavalala enorhweni a ri eka xiyimo xa le henhla entirhweni laha a ndhundhuzeriwa hi vanhu hinkwavo hikwalaho ka matirhelo ya yena lamanene.^{√√} (2)
- 7.12 U vona vutomi hi ndlela yo hamboloka, laha a nga swi tiviki leswaku mhaka ya nkoka eka munhu i mintirho ya yena leyinene, ku nga ri xivumbeko xa miri.^{√√} (2)

7.13 Ku va mugalachi i ku va u vitanisa van'wamabindzu leswaku va ta hoxa swinavetiso swa vona eka nyuziphepha ya wena, kasi eka vuhlanganisi hi laha munhu a fambaka a xavisa hi nomo, xiyimo na mintirho ya feme ya yena, a tlhela a kombisa leswaku ya yena feme yi nga va endlela mintirho ya xiyimo xa le henhla.√√

(2)

7.14 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xikombiso: U nga tshembi munghana ku tlula mpimo hikuva siku rin'wana a nga ku siya u ri eku hluphekeni/a nga ku nghenisa ekhomyeni.√√

(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)

(2)

[25]

XIVUTISO XA 8: XITSALWANA

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni

- Ntshaho lowu wu kombisa leswaku Mufundhisi Tlhomandloti a nga tsakisiwi hi swiendlo swa Madambi.√√√
- U n'wi byela leswaku u fanela ku tlula hinkwavo eka hinkwaswo.√√√
- U sola Madambi ku ka a nga tirhandzi ku fana na Nyiko loyi a tirhandzaka.√√√
- U vula leswaku swi ta n'wi khomisa tingana ku letela van'wana loko swa muti wa yena swi n'wi tsandza.√√√
- Madambi u nyanyisa xiyimo hi ku rhandzana na Soluka, nhwana wa Muqhoza, kutani Mufundhisi Tlhomandloti wa ala, a vula leswaku a nge swi koti ku amukela n'wingi wa Muqhoza naswona a nga swi twisisi leswaku vatukulu va yena va va vatukulu va Maqhoza.√√√
- Loko Madambi a twa nhlamulo ya tata wa yena, ematshan'weni yo tilavela nhwana wa Muchangana/Mutsonga tanihilaha tata wa yena a n'wi leriseke hakona, u tinyiketela ebyalweni a tlhela a fungha/tiboha leswaku a nge pfuki a tekile munhu un'wana handle ka Soluka, naswona na yena Soluka a nge n'wi teki.√√√
- Nyiko loyi a a tsakisa tata wa yena hi ku tshama a basile na ku dyondzela Vufundhisi, wa ringiwa hi wansati wa noni N'wa-Mdanisi, mukriste ekerekeni ya yena, loyi a sungulaka ku rhandzana na yena.√√√
- Hambileswi Nyiko a swi tivaka leswaku nawu wa kereke a wu yimi na swona leswi a swi endlaka, u ya emahlweni a rhandzana na N'wa-Mdanisi ku kondza a biha emirini.√√√
- Hinkwaswo swendlo swa vana va yena leswi a nga swi amukeli swi endlile leswaku a fa hi mbitsi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9: XIMBANGU**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- 9.1 A a ri eka Maduna.√/A a ri eDube eka va Soluka.√/A a ri eka vanhwana wa yena Soluka.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 9.2 A a ya byela Soluka leswaku u kombela ku n'wi teka a va nsati wa yena.√√ (2)
- 9.3 Hileswi Soluka a a ri Muqhoza, naswona Madambi a a swi tiva leswaku tata wa yena a nge swi twisisi leswaku a teka wansati wa rixaka rin'wana handle ka Muchangana.√√ (2)
- 9.4 U sungula ku nwa byalwa.√/B.√ (1)
- 9.5 Tlhomandloti i Muchangana/Mutsonga, kasi Maduna i Muqhoza.√√/ Tlhomandloti a nga rhandzi vanhu va tinxaka tin'wana, kasi Maduna u rhandza vanhu va tinxaka hinkwato handle ka loko munhu a n'wi onherile.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 9.6 EKholichini ya N'walungu.√ (1)
- 9.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta endla ku navela ka tatana hi ku ka ndzi nga swi endli leswi a ndzi arisaka ku swi endla.√√ /A ndzi ta teka nhwana wa mina hi baleka hi ya tekana hi tlhela hi lava mintirho eka rin'wana tiko hi nga ha tlheleli ekaya.√√/A ndzi ta ya mangala eka huvo ya vululami leswaku tatana u nghenelela eka timfanelo ta mina.√√
(Mavonelo man'we ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.8 Wu vangwiwa hi tata wa yena, mufundhisi Tlhomandloti loyi a a lava leswaku a teka nhwana wa Mutsonga handle ko teka Soluka nhwana wa Muqhoza.√√ (2)
- 9.9 Nyiko a a nwile mhondzo, kutani a hundza emisaveni endzhaku ko va a hluvuriwile nguvu ya vufundhisi.√ (1)
- 9.10 A hi ntiyiso. A a lava ku n'wi gangisa hikuva na loko va fika n'wana loyi a a fanele a khongeleriwa a ri eku tlangeni.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 9.11 N'wa-Mdanisi u vangile dzolonga exikarhi ka Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti na vakulukumba va kereke, xikan'we na huvo ya kereke leyi a a ri Mufundhisi eka yona.√√ (2)

9.12 A swi n'wi khomisa tingana hikuva a a swi tiva leswaku timhaka ta vugangu a ti laveki eka yena tanihi Mufundhisi.√√/A a swi tiva leswaku leswi a swi endleke i xidyoho emahlweni ka Xikwembu.√√

(Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

(2)

9.13 U dlayiwile hi mbitsi ya ku hundza emisaveni ka n'wana wa yena Nyiko, loyi a a n'wi rhandza swinene, hi ku va a nwile mhondzo endzhaku ko hluvuriwa nguvu ya Vufundhisi.√√/U dlayiwile hi mbitsi, hikuva a nga swi kotangi ku fikelela ku hetiseka loku a a tinavelela kona.√√

(Nhlamulo yin'we ntsena.)

(2)

9.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta tilavela ntirho ndzi tirha ndzi ta kota ku hlayisa ndyangu wa mina.√/A ndzi ta balekela etikweni rin'wana ndzi ya lava ntirho wa Vufundhisi kona.√

(Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

(1)

9.15 U kongomile esirheni ra tata wa yena a fika a khinsama, a chela mati etlhelo ka sirha no veka swiluva a ri karhi a khapakhapa mihloti, kutani a vikela tata wa yena leswaku u ya hetisa ku navela ka yena ko tekana na Soluka. Emakumu Madambi u tekanile na Soluka wa yena.√√

(2)

[25]

XIYENGE XA C: NTLANGU

XIVUTISO XA 10: XITSALWANA

HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane

- Xihangalasi u rhandzana na Topisa ku kondza a biha emirini.√√√
- Loko Topisa a heleketiwa ku ya vika nandzu, Xihangalasi wa kaneta a vula leswaku yena a nga tivi nchumu, Topisa wo n'wi lumbeta.√√√
- Topisa u tikurisela n'wana wa yena handle ko pfuniwa hi munhu.√√√
- Xihangalasi u teka nhwana wa ka Ngobeni a tshama na yena hi ku rhula tanihi nsati wa yena.√√√
- Endzhaku ka nkarhi wo leha Mavhavaza u teka Topisa tanihi nsati wa yena a engetela hi ku teka na n'wana wa Topisa a n'wi hlayisa tanihi n'wana wa yena wa xiviri.√√√
- Xihangalasi u taleriwa hi mavondzo loko a vona leswaku Topisa u tekiwile naswona u tshamile hi ku rhula na nuna wa yena.√√√
- U byela vatswari va yena leswaku va rhuma ntsuni yi ya le ka Mavhavaza Makhuvele yi landza Topisa na n'wana wa yena, kutani a va yimi na swona.√√√
- U famba hi yexe a ya eka Mavhavaza laha a fikaka a byela Topisa leswaku u n'wi landzile yena na n'wana wa yena.√√√

- Loko Topisa a ala u n'wi byela leswaku a n'wi nyika n'wana wa yena a famba na yena, kutani va sungula ku holova.√√√
- Mavhavaza wa tshinelela hi ku twa huwa, kutani a ringeta ku kuma xikongomelo xa Xihangalasi loyi a nga n'wi hlamula leswaku u landzile nsati wa yena.√√√
- Mavhavaza u ringetile ku hlongola Xihangalasi, kambe a tsandzeka.√√√
- Hi ku hlundzuka, Topisa u chunchile timbyana ta yena leti a ti leva ngopfu, timbyana ti tshikile vanhu hinkwavo lava a va ri kona ti dumela Xihangalasi, ti n'wi handzulela swiambalo a sala a lo dlu, ti tlhela ti n'wi lumetela milenge na mavoko, kun'wana ku sala marhambu ehandle.√√√
- Emakumu Xihangalasi u yisiwile exibedhlele laha milenge ya yena yi nga fika yi tsemiwa hi le matsolweni ku sivela phoyizeni ya marha ya timbyana leswaku yi nga tsutsumi na ngati yi ya thyakisa miri hinkwawo.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 11: XIMBANGU****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 11.1 Exitokofeleni.√/ESophia Town.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 11.2 Hileswi a va ri na xitokofela na vanghana va yena, naswona eka siku leri xitokofela a xi ta eka yena.√√ (2)
- 11.3 A a nga yi tsakeli. Hikuva kun'wana eka tsalwa hi n'wi twa a byela Matanato leswaku a swi ta va kahle loko vona vambirhi a vo tinwela byalwa emukhalabyeni/eka Mayimayi.√√/A a nga yi tsakeli. Hikuva loko va ri exitokofeleni u byela Matanato leswaku yena swilo swa le malokhexini a nga ha twanani na swona.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena. Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 11.4 Ku va a nga ambalangi nchumu.√/C.√ (1)
- 11.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Xihangalasi u onhe Topisa a nga amukeli nandzu kambe loko Topisa a tekanile na Mavhavaza u lava ku va hambanisa a vula leswaku Topisa i nsati wa yena. Leswi swi vula leswaku u lava ku hangalasa ndyangu wa Mavhavaza√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 11.6 Hinkwavo i swidakwa.√√/Hinkwavo va rhandzana na Matanato.√√
(Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

- 11.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U hlamusela leswaku u lava ku suka a hlamuriwile hi Topisa leswaku wa n'wi rhandza kumbe a nga n'wi rhandzi.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 11.8 Ra khorwisa, hikuva wansati loko a lava ku tekiwa u tivisa vatswari va yena leswaku nuna wa yena a ta kota ku tshunxeka a tilulamisela ku ta n'wi lovola.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a pfumela ku tekana na Mavhavaza leswaku a ta kota ku rivala maxangu lama a ma twisiweke hi Xihangalasi, loyi a n'wi kumiseke n'wana a tlhela a n'wi landzula.√√/A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a pfumela ku tekana na Mavhavaza hikuva vavanuna lava tiyimiseleke hi ku aka miti va kala masiku lawa.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 11.10 A ta kota ku fikelela ku navela ka yena ko teka wansati wa Muchangana/Mutsonga wa le matikoxikaya loyi a nga ta aka muti na yena.√ (1)
- 11.11 U hlamusela leswaku loko wanuna a teka wansati loyi a nga na vana, u teka na vona vana lava a ya va hlayisa tanihi vana va yena.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 11.12 U n'wi hlamurile leswaku a hambana na yena hikuva loko a bihile emirini u n'wi landzurile a vula leswaku ndzhwalo lowu a nga na wona a nga wu tivi.√√ (2)
- 11.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: **Swi kahle**, hikuva loko a nga teki kumbe ku tekiwa swi endla leswaku a nga rhandziwi hi vanhu van'wana hikuva va ta ehleketa leswaku u ta va onhela mindyangu ya vona.√√
A swi kahle, hikuva loko a ri na vana swi nga endleka leswaku wansati kumbe wanuna loyi a nga ta tekana na yena a xanisa vana lava va nga riki va yena.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.14 I ntiyiso. Topisa u onhiwile hi Xihangalasi kutani a n'wi ala. Hi ku va a tihlayisile u tekiwa hi Mavhavaza laha va nga fika va aka muti, swa vona swi famba kahle va sungula na ku fuwa tihomu na timbuti.√√ (2)

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 12: XITSALWANA**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- Xikweni u hlongola vasati va yena, N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele hikwalaho ko hlohleteriwa hi Boneka.√√√
- U va lerisa ku longa va tlhelela eka rikwavo, a va byela leswaku yena a nge swi koti ku tshama na vasati lava va nga na vanuna vo tala.√√√
- Boneka u vitana Xikweni papa loko a ha n'wi hlohletela ku hlongola vasati va yena.√√√
- Loko a fika endyangwini wa Xikweni u xanisa vana va Xikweni, Khetani na Khegu.√√√
- U tsona Khetani R5,00 yo ya teka pasi, a vula leswaku yena a nge yi koti hikuva yi ringana na saka ra mugayo, kambe u nyika n'wana wa yena Bodzani R70,00 yo hakela rendzo ro ya eManyeleti, u tlhela a n'wi nyika yo xava timbuva na yo endla misisi leswaku a nga tluriwi hi munhu erendzweni.√√√
- U rhuma Bodzani ku ya nyiketa Khegu marhumbu ya huku leswaku a ta xeve hi wona, kasi yena na vana va yena va xeve hi nyama ya huku.√√√
- U sindzisa Khegu ku ya rhwala misava hi nkarhi wa xikolo leswaku a ta kavanyeteka eka swa tidyondzo.√√√
- U xisa Khetani na Khegu hi ku va byela leswaku tata wa vona Xikweni u tsarile papila ra leswaku va fanele va suka ekaya hikuva a va twisisi.√√√
- Loko Xikweni a rhumela swiambalo, Boneka u nyika vana va yena ntsena, a tsona Khetani na Khegu.√√√
- Boneka u hlantswisa Khegu swiambalo swa Gwirhani na Bodzani, a tlhela a ku a swi ayina. Loko Khegu a ku u lava ku ayina na swa yena swiambalo, Boneka wa n'wi alela, u n'wi byela leswaku swiambalo swa yena swi ta tshova ayini.√√√
- Loko Boneka a kayakaya a nga ha ri na ko tshama, u ya a ya kombela ko tshama endlwini ya Khetani ePhalaborwa, laha Khegu na Khetani va tlhelaka va n'wi hlongola.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 13: XIMBANGU****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 13.1 Va le Bushbuckridge endlwini ya Boneka.√ (1)
- 13.2 Khetani a a hisile yindlu ekaya ka Xikweni ePfalano, kutani Boneka tanihileswi yindlu leyi a a yi xavile khale u lo vhela a rhurhela eka yona na vana va yena.√√ (2)
- 13.3 A a yivele nuna wa yena Xikweni.√√ (2)

- 13.4 A a hlundzukisiwa hileswi Boneka a nga xanisa tata wa yena Xikweni, a n'wi khoma hi tihanyi a kala a lova.√/C.√ (1)
- 13.5 Loko muakelani wa yena Xitlhangu a yile eka Boneka ku ya lomba R10,00, Boneka u n'wi byele leswaku ekaya ka yena a hi le bangi.√√ (2)
- 13.6 Boneka a nga hanyisani kahle na muakelani wa yena Xitlhangu, u na manyunyuyu, u tlhela a ala ku n'wi lomba R10,00, kasi Xitlhangu u hanya hi ndlela leyinene, loko Boneka a n'wi kombela leswaku a heleketa Bodzani etlilini wa n'wi heleketa.√√ (2)
- 13.7 Bodzani a a tiva mana wa yena a nga tirhi kutani a a hlamala leswaku u ta yi hakela hi yini.√ (1)
- 13.8 Hileswaku a a nga swi langutelangi ku vona Boneka a ta laha a va tshama kona tanihileswi a va xaniseke, kutani a swi vona swi nga tolovelekangi.√√ (2)
- 13.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta chuhwa loko ndzi tsundzuka ndlela leyi ndzi va xaniseke hayona.√ (1)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 13.10 U ringeta ku titsongahata no lava ku tweriwa vusiwana hikuva a a swi vona leswaku u kumekile, naswona se a a ri eka xiyimo xo tika.√ (1)
- 13.11 A nga swi tivi, o tindzawutela leswaku a ta kuma ko etlela kona na vana va yena.√√ (2)
- 13.12 Loko va ha tshama swin'we ePfalanomo, a a tshamela ku n'wi karihela no n'wi holovela nkarhi hinkwawo, kambe laha ka ntshaho lowu, hi ku va xiyimo xi tikile wa titsongahata, a n'wi vitana sesi.√√ (2)
- 13.13 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xikombiso: Swa humelela, hikuva vanhu vo tala loko va ri eka swiyimo swo tika va kumeka va xavisa leswi nga swa vona hi mali ya ntsengo wa le hansi, leswaku va ta kuma ku pfuneka.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 13.14 Loko swa ha n'wi fambela kahle Boneka u xanisile Khegu. Se sweswi Boneka u le ku xanisekeni u lava ku pfuniwa hi Khegu u rivele hinkwaswo leswi nga humelela.√√ (2)
- 13.15 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta va tsundzuxa leswaku hambileswi a va vaviseke etimbilwini no va xanisa, a va n'wi rivalele, va n'wi amukela, swo tala swi ta voniwa hi Xikwembu.√√ (2)
- (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 14: XITSALWANA**XIVONI XAVUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: ... XI TSEMBA NKOLO!****TINHLAMULO**

- Sarah a nga tshembekangi, u pfumela ku rhandzana na Solly hambileswi a nga tekiwa hi wanuna loyi a n'wi rhandzaka no n'wi hlayisa hi mfanelo.√√√
- U etlela na Solly ekamareni ya yena na nuna wa yena.√√√
- Loko Solly a sele a ri yexe ekamareni ya Sarah u vona vhanichara ya manyunyu leyi a yi ri kona, kutani wa hlamala leswaku hikokwalaho ka yini Sarah a rhandzana na yena kasi u na nuna loyi a n'wi rhandzaka no n'wi hlayisa, u vulavula a ri yexe leswaku vavasati a va xi tivi lexi va xi lavaka.√√√
- Loko Sarah a tlhelela ekamareni, Solly u n'wi byela leswaku u n'wi rhandza ngopfu kasi o n'wi hembela.√√√
- Solly u byela Sarah leswaku Xikwembu xi va endle nsele ku va va nga hlanganangi va nga si teka no tekiwa, Sarah na yena u yima na mhaka leyi.√√√
- Sarah u byela Solly leswaku loko a ri na yena u tiphina ku tlula loko a ri na nuna wa yena wa xiviri, Solly u vula leswaku swi tano na le ka yena.√√√
- Loko va ri ehodela, Sarah u byela Solly leswaku u bihile emirini, kutani Solly wa hlundzuka a n'wi vutisa leswaku u ta swi endlisa ku yini hikuva nuna wa yena Mbitana a nga si vonana na yena himpfhuka a ya exikolweni, u tsundzuxa Sarah leswaku a ya ePitori eka nuna wa yena ku nga se hela n'hweti.√√√
- Sarah u hlamula Solly leswaku pulani ya yena a yi nge tirhi, kambe Solly u n'wi sindzisa leswaku a famba.√√√
- Solly u tsundzuxa Sarah ku ya rhula ndzhwalo eka nuna un'wana wa le Giyani, kambe Sarah a nga swi twisisi, u ri swa antswa a duka naro.√√√
- Solly u vutisa Sarah leswaku u ta duka na mani hikuva yena a nge swi koti ku duka na vasati va vanghana a siya muti wa yena.√√√
- Loko Sarah a vutisa Solly leswaku kasi a nga ha n'wi rhandzi ke, Solly u n'wi hlamula leswaku wa n'wi rhandza kambe ku nga ri ku tlula ndyangu wa yena.√√√
- Emakumu Sarah u nwa murhi lowu a wu nyikiweke hi Solly, kutani ematshan'weni yo susa ndzhwalo ntsena, Sarah wa lova, kambe u siya papila leri a ri hlamusela xivangelo xa rifu ra yena.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15: XIMBANGU**XIVONI XAVUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: KASI RONA HI RIHI?**

- 15.1 Risinga High.√ (1)
- 15.2 Hileswi a va tiva leswaku va ta xava mapapila ya swivutiso kutani va ta pasa hikuva va ta hlaya ntsena leswi humeke exikambelweni.√√ (2)
- 15.3 I Khangela√ na Thomas.√ (2)
- 15.4 Vito ra xintlangwana lexi i 'Kasi rona hi rihi?'. Mafada na Jele lava nga xaviseriwa papila ra swivutiso va kume leswaku papila leri va nga xaviseriwa rona a ri nga ri rona leri mudyondzisi a nga va phakela rona. Loko Mafada a swi vonise sweswo u huwelerile a kombisa leswaku a hi rona leswi nga endla leswaku mudyondzisi a lava ku tiva leswaku leri ri nga rona hi rihi.√√ (2)
- 15.5 Mavulavulelo ya Mafada ya n'wi komba a ri munhu wo delela na ku kombisa ku va a ri na ku tekela van'wana ehansi, kasi ya Thomas wona ya tikomba ya ri ya munhu wo xixima na ku va a rhandza mudyondzisi wa yena.√√ (2)
- 15.6 A swi kahle, swi nga va nghenisa ekhombyeni hikuva loko ro tshuka ri nga ri rona ra ntiyiso a va ha swi koti ku tsala va ya emahlweni kutani va feyila.√/Loko mudyondzi o tshika a kumekile leswaku u na papila ra swivutiso a nga xupuriwa leswaku a tshama malembe yo karhi a nga ha tsali xikambelo, leswi swi nga n'wi onhelaka vumundzuku bya yena.√
- (Nhlamulo yin'we ntsena. Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 15.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hambana na timhaka to xava mapapila ya swivutiso, a tinyiketela eka ntirho wa yena wa xikolo leswaku a ta humelela.√√
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

XIVONI XAVUTOMI – IS Shabangu**NTLANGU: SWONA SWI RI SWA YINI!**

- 15.8 Hileswi a tekelaka vanhu van'wana ehansi na ku va a nga swi koti ku komba vana va yena tindlela letinene ta mahanyelo, leswi a swi vonaka leswaku swi ta hundzula ndyangu wa yena wu va xihlekiso eka vanhu naswona vana va yena va ta onhakeriwa hi vumundzuku bya vona.√√
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

- 15.9 Ra khorwisa, hikuva va tele vanhu lava tekelaka van'wana ehansi, va tivona va antswa ku tlula van'wana, va tlhela va nga kurisi vana va vona hi nawu, kutani vana va kona va hetelela va wela ekhombyeni, naswona a va humeleli evuton'wini.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 15.10 A swi kahle, vana va Nsatimuni/Midlayi va hetelele va ri ekhombyeni, Nyeleti u vabyile hi vuvabyi bya AIDS, kasi Madambi u hundzukile xidakwa, laha a nga ringeta na ku pfinya nhwana wa ka Nkuna, loko a twa leswaku wa n'wi hlula hi matimba, u n'wi tlhava hi mukwana hi le xifuveni a lova, kutani a khomiwa a yisiwa ejele. Hi siku ra xigwevo xa yena, Madambi u lumile mana wa yena ndleve a vula leswaku a nga n'wi kurisangi hi mfanelo.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 15.11 Nsatimuni/Midlayi a a ri munhu wo tikukumuxa na ku tekela van'wana ehansi.√√/A a nga ri na xichavo, hikuva a a nga n'wi xiximi nuna wa yena Khombo, xikan'we na vanhu van'wana.√√/A a nga ri xikombiso lexinene eka vana va yena tanihi mutswari, hikuva a a nga va leteli etindleleni ta mahanyelo lamanene.√√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 15.12 Ri thyiwe kahle,√ hikuva Khombo swi vula ku pfumala nkateko, kasi Khombo na yena u pfumarile nkateko wo teka nsati loyi a nga na mahanyelo lamanene kutani a ya teka Nsatimuni loyi a a nga ri na mahanyelo lamanene lawa a nga ma dyondzisa na vana va yena.√ (2)
- 15.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xikombiso: Ndzi dyondza leswaku nhompfu a xi nuheti./Ndzi dyondza leswaku rigogo ri songiwa ra ha tsakama.√√
(Dyondzo yin'we ntsena. Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 15.14 Nsatimuni/Midlayi na Mamayila i vingi va ka Khosa.√ Nsatimuni/Midlayi i nsati wa Khombo, ndzisana ya Freddy, kasi Mamayila i nsati wa Freddy loyi a nga hosi/buti wa Khombo.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

**XIYENGE XA B NA XA C: RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA NOVHELE NA NTLANGU
[TIMARAKA TA 25]**

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Nhlamuselo ya nhlokomhaka Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	-Mhlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mhlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo thontha yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hi ndlela leyinene. -Mhlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi ndlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo matsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Xivumbeko, nkholuko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	-Xivumbeko xa nkhaqato. -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkholukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkholukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	-Mpfumaleko wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkholukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso